

Principy soukromého práva a jejich projevy v OZ

Doc. JUDr. Filip Melzer, LL.M., Ph.D.
Doc. JUDr. Kateřina Ronovská, Ph.D.
PrF MU, Brno

Osnova

- Principy a pravidla (obecně)
- Jednotlivé zásady soukromého práva

Principy a pravidla (obecně)

- Pravidla a principy
 - Právní princip:
 - normativní věta v podobě příkazu k optimalizaci, tj. bez konkrétně vymezené skutkové podstaty,
 - které současně představují základní axiologická a funkční východiska normativního systému.
 - Terminologie:
 - princip X zásada
 - Někdy se rozlišuje: zásada je odvětvová, princip je vlastní celému právu, případě je ústavní
 - Jindy bývají tyto pojmy užívány jako synonyma
 - Právní norma X právní princip
- Srov. Melzer, F. Metodologie nalézání práva. Úvod do právní argumentace. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 45 an.

Rozpor právních pravidel a kolize právních principů

- Příklad: A koupil v dobré víře věc od B, který však nebyl vlastníkem, nýbrž měl věc od vlastníka C jen pronajatou.
 - Rozpor pravidel:
 - Pravidlo 1: dosavadní vlastník C neztrácí své vlastnictví
 - Pravidlo 2: A nabyl vlastnické právo (§ 1109)
 - Kolize principů:
 - Princip 1: ochrana dobré víry
 - Princip 2: ochrana vlastnického práva (čl. 11 LPS)

Rozpor pravidel: tzv. derogační pravidla

- I. Lex posterior derogat legi priori
- II. Lex specialis derogat legi generali
- III. Lex generalis non derogat legi priori specialis
- IV. Lex superior derogat legi inferiori

Kolize právních principů

- **Poměrování** (Srv. Pl. ÚS 4/94; Sb.n.u.ÚS sv.2, nález č. 46)
 - **Vhodnost**

Jinými slovy: skutečně se jedná o kolizi
Principy musí být stejné právní síly.
 - **Potřebnost**

Cíl: zásah do jednoho principu může být přípustný
jen v té míře, v jaké je nezbytně potřebný k ochraně
jiného principu
 - **Proporcionalita** v u.s.s.

Princip proporcionality – příklady

- Nabytí od neoprávněného
- Institut utajeného svědka
- Právní jednání – teorie důvěry
 - Adresované právní jednání
 - Neadresované právní jednání

Pojem a význam základních zásad

- Zásada: zde se zabýváme těmi zásadami, které který podstatně ovlivňují dotčenou právní materii (soukromé právo). Jde o určitá východiska této právní úpravy.
- Terminologie: zásady a principy
- Principy a pravidla
 - Poměrování
- Ústavní principy (zásady) promítající se do soukromého práva
 - Např. čl. 11 odst. 1 LPS: „Každý má právo vlastnit majetek. Vlastnické právo všech vlastníků má stejný zákonný obsah a ochranu. Dědění se zaručuje.“

Pojem a význam základních zásad

Právní zásady (principy) jako součást práva:

Srov. pojem práva

Úkol právní vědy (dogmatiky): hledání takového řešení právního případu, který je co možná nejlépe odůvodněno právem.

- Význam právních zásad:
 - Interpretativní (§ 2 odst. 1)
 - Legislativní

Pojem a význam základních zásad

- Psané a nepsané zásady
 - Právo obsahuje i nepsané právní zásady (principy), které lze zjistit analýzou (indukcí) příslušné právní úpravy!
 - Pb.: je určité pravidlo výrazem obecné zásady, nebo je naopak zvláštním ujednáním od opačného obecného pravidla
 - Srov. argument „výjimka potvrzuje pravidlo“
 - Srov. § 3 odst. 3: „Soukromé právo vyvěrá také z dalších obecně uznaných zásad spravedlnosti a práva.“
 - Zjištění právní zásady
 - Aplikace právní zásady

II. Jednotlivé základní zásady soukromého práva

- Svoboda jednotlivce: možnost jednat podle své vůle
 - Úprava právního jednání: autonomie vůle, smluvní svoboda, testovací svoboda
 - Předpoklad svobody: existence právního panství (např. vlastnického práva jako právního panství nad věcí, osobnostních práva atd.)
 - Realizace principu svobody jednotlivce v právním řádu (příklady):
 - Vše je dovoleno, co není zakázáno (srov. čl. 2 odst. 4 Ústavy, čl. 2 odst. 3 Listiny)
 - ☞ X veřejné právo
- Dispozitivnost právní úpravy (různá míra s ohledem na kolidující principy)
- Nepojmenované (inominátní) smlouvy: § 1746 odst. 2

Právo usilovat o štěstí

- § 3 odst. 1: „Soukromé právo chrání důstojnost a svobodu člověka i jeho přirozené právo brát se o vlastní štěstí a štěstí jeho rodiny nebo lidí jemu blízkých takovým způsobem, jenž nepůsobí bezdůvodně újmu druhým.“
- Deklarace nezávislosti Spojených států amerických ze 4. července 1776: „*Pokládáme za samozřejmé pravdy, že všichni lidé jsou stvořeni sobě rovni, že jsou obdařeni svým stvořitelem určitými nezcizitelnými právy, že mezi tato práva náleží život, svoboda a sledování osobního štěstí.*“
 - X Marx: „Každý podle svých schopností, každému podle jeho potřeb“; srov. Lenin: Stát a revoluce, kapitola V., 4.

- Pruské všeobecné zemské právo (Allgemeines Landrecht; ALR): *„Obecná práva lidí se zakládají na přirozené svobodě moci hledat a podporovat vlastní blaho (Wohl), aniž by to bylo na úkor práv jiného.“*
- X Marx: „Každý podle svých schopností, každému podle jeho potřeb“; srov. Lenin: Stát a revoluce, kapitola V., 4.

Autonomie vůle

- Přímý výraz svobody jedince: možnost dle své vůle uspořádat své záležitosti
- Projevy:
 - Svoboda učinit určitý úkon; tj. zda subjekt bude právně jednat či nikoli
 - X smluvní přímus
 - Svoboda volby adresáta
 - Svoboda volby obsahu (srov. dispozitivnost norem občanského práva; inominátní smlouvy - § 1746 odst. 2)
 - Obsah právního jednání tvoří práva a povinnosti, které toto právní jednání vyvolává*
 - Svoboda volby formy právního jednání (§ 507 NOZ)

- Promítnutí zásady autonomie vůle do procesního práva:
 - Např. možnost smíru, dispoziční zásada, prorogace, rozhodčí řízení atd.

Vigilantibus iura scripta sunt

- Bdělým náleží (jsou připsána) práva
- Reflexní projev svobody – odpovědnost za sebe sama
 - Svoboda jednat či nejednat – subjekt nese následky svého rozhodnutí, své aktivity či pasivity
 - Korekce: např. ochrana slabší strany
 - Ochrana proti sobě samému (např. neplatnost vzdání se práva, např. § 1755, 2898).
 - Příklady:
 - Promlčení
 - Dovolání se relativní neplatnosti
 - Uplatnění práva z absolutní neplatnosti (např. práva na vydání bezdůvodného obohacení)

Zákaz zneužití práv

- Zneužití práva: užití práva v rozporu s jeho účelem
 - Příklad: bezprávná výhrůžka v případě vynucení darování hrozbou podání trestního oznámení
- Šikana: určité právo je vykonáváno jen za účelem jinému škodit
 - Příklad: zneužití vlastnického práva: výpověď nájmu jen s cílem poškodit nájemce.

Šikana

- 22 Cdo 1567/2004

Šikanou je takový výkon práva, jehož jediným cílem je poškodit jiného. Jednání, které je šikanózní anebo které je zneužitím práva, platný OZ výslovně nepostihuje; takové jednání je však v rozporu s dobrými mravy (§ 3 odst. 1 OZ), a proto mu lze za podmínek v tomto ustanovení uvedených odepřít ochranu.

- nyní § 8 OZ, § 580 odst. 1 OZ; srov. § 2909

21 Cdo 992/99

Za **zneužití výkonu práva** lze považovat pouze takové jednání, jehož cílem není dosažení účelu a smyslu sledovaného právní normou, nýbrž které je v rozporu s ustálenými dobrými mravy vedeno přímým úmyslem způsobit jinému účastníku újmu.

IV. ÚS 22/01

Projev **šikany** je výkon práva činěný nikoli za účelem dosažení určitého, např. ekonomického, cíle, nýbrž úmyslně (tzv. *dolus coloratus*), za účelem jejich poškození. Ústavní soud v této souvislosti poukazuje kupř. na judikaturu rakouského Ústavního soudu, která považuje za nezbytné z hlediska tzv. principu abstrakce rozlišovat právní následky rozporu s dobrými mravy pro právní úkony pouze obligačního charakteru a úkony věcně právního charakteru (BGH in WM 1974, str. 774). Jako zásada odvozená z principu abstrakce zde platí, že rozpor s dobrými mravy na straně věcně právního úkonu musí být zkoumán samostatně od úkonu, který má určitý obligačně právní podtext.

LPS

- Čl. 11 odst. 3 LPS: „Vlastnictví zavazuje. Nesmí být zneužito na újmu práv druhých anebo v rozporu se zákonem chráněnými obecnými zájmy. ...“

§ 8 NOZ

- § 8 NOZ: „Zjevné zneužití práva nepožívá právní ochrany.”
 - Čl. 2 odst. 2 švýc. ZGB
 - „Zjevnost“
 - Hmotněprávní kritérium
 - Procesní kritérium (dokazování)?
 - Nepožívá právní ochrany: obecná formulace, která zahrnuje různé konkrétní následky:
 - Neplatnost právního jednání
 - Přípustnost žaloby na zdržení se určitého faktického jednání atd.
 - Srov. § 2909

Princip právní jistoty

- Plyne z požadavku právního státu
- Subjekty mají mít možnost znát své právní postavení, tj. požadavek jasnosti v právních vztazích
- Stejně tak znamená ochranu stability právních vztahů
- Zaručuje se např.:
 - předvídatelnost právního postavení
 - legitimní očekávání (srov. principy poctivosti a ochrany dobré víry)
 - Srov. např. vydržení, nabytí od neoprávněného, ochrana poctivého držitele, ochrana poctivého obohaceného atd.
 - ochrana důvěry v právo (tzv. ochrana nabytých práv)
 - Srov. § 3028 an.

Ochrana základních pravidel společnosti

- Ochrana dobrých mravů
- Ochrana veřejného pořádku
- *Princip poctivosti (tzv. objektivní dobrá víra)*

Ochrana dobrých mravů

- Obecná klausule, která umožňuje nepřipustit právní ochranu, jsou-li dotčeny základní společenské hodnoty, na kterých je třeba v dané společnosti trvat.
- Mění se v čase stejně, jako se mění tyto hodnoty.
 - Srov. smlouva s prostitutkou
 - Ochrana veřejné mravnosti
 - Ochrana sexuálního sebeurčení
- Umožňuje řešení „tvrdosti“ právní úpravy.

II. ÚS 249/97

"Dobré mravy" jsou souhrnem etických, obecně zachovávaných a uznávaných zásad, jejichž dodržování je mnohdy zajišťováno i právními normami tak, aby každé jednání bylo v souladu s obecnými morálními zásadami demokratické společnosti.

Tento obecný horizont, který vývojem společnosti rozvíjí i svůj morální obsah v prostoru a čase, musí být posuzován z hlediska konkrétního případu také právě v daném čase, na daném místě a ve vzájemném jednání účastníků právního vztahu.

20 Cdo 363/2001

Dobrymi mravy je míněn souhrn společenských, kulturních a mravních norem, jež v historickém vývoji osvědčují jistou **metafyzičnost (neměnnost)**, vystihující podstatné historické tendence sdílené rozhodující částí společnosti, a mají povahu norem základních (srov. např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. 6. 1997, sp. zn. 3 Cdon 69/96, uveřejněný v časopise Soudní judikatura, ročníku 1997, sešit č. 8, pod poř. č. 62, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. 5. 1997, sp. zn. 2 Cdon 473/96, uveřejněný ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod č. 16/1998, a rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 7. 1998, sp. zn. 3 Cdon 86/96). Kompendium uvedených norem představuje společensky uznávané mínění, které ve vzájemných vztazích mezi lidmi určuje, jaký má být obsah jejich jednání, aby bylo v souladu s obecnými morálními zásadami demokratické společnosti. Soud zjišťuje, zda se výkon práva přičí dobrým mravům **v daném čase a na daném místě** podle objektivního kritéria, nezávisle na vědomí a vůli toho, kdo právo nebo povinnost vykonává (nezávisle na zavinění).

- Zdůrazňuje se „mimoprávní původ“ dobrých mravů (oproti veřejnému pořádku)
- Někdy se poukazuje, že při uznání nepsaných právních principů jde v zásadě jen o řešení kolize mezi těmito principy (absence prostoru nedotčeného právními principy)
 - V ČR dosud nepříliš diskutované pojetí
- Úkol právní vědy (dogmatiky):
 - Formulace jednotlivých skupin případů rozporu s dobrými mravy
- Pb.: OZ považuje rozpor s dobrými mravy za důvod absolutní neplatnosti (§ 580 odst. 1, 588)

Ochrana veřejného pořádku

- Velmi podobná funkce, jako u dobrých mravů, někdy se však dobré mravy vážou k obecné mravnosti, zatímco veřejný pořádek zahrnuje i pravidla mravně indiferentní (např. ochrana bezpečnosti atd.)
- Příklad: zákaz volného prodeje střelných zbraní
- Následek: absolutní neplatnost (§ 580 odst. 1, 588)

Princip poctivosti

- Princip bona fides, Treu und Glauben, good faith
- Původní princip bona fides byl širší, než je dnešní český ekvivalent dobré mravy, vedle dobrých mravů (v našem pojetí) zahrnoval i princip poctivosti, který se tak někdy označuje jako objektivní dobrá víra.
- § 6 odst. 1: „Každý má povinnost jednat v právním styku poctivě.“
- § 7: domněnka poctivosti

- Princip poctivosti (Treu und Glauben): přikazuje, aby jednání zohledňovalo i zjevné zájmy druhé strany. Tomu odpovídá právo druhé strany spoléhat se na, že druhá strana jedná poctivě (např. nechce ji doběhnout).
- Aplikuje se zejména **ve vztazích vyšší důvěry** mezi konkrétními subjekty, typicky v závazkových vztazích. Ke svým smluvním partnerům je třeba vystupovat se zvýšeným ohledem na jejich zájmy. Jde tak o individuální pravidla, která platí ve vzájemných vztazích. Tím se liší od dobrých mravů a veřejného pořádku, které se vážou na obecná pravidla ve společnosti.
 - Vyšší standard než dobré mravy
 - Např. různé informační povinnosti jen vůči smluvnímu partnerovi, nikoli vůči kterékoli třetí osobě

- Někdy odlišná formulace v zákoně
 - Př. § 56 odst. 1 OZ 1964: (1) Spotřebitelské smlouvy nesmějí obsahovat ujednání, která v rozporu s požadavkem dobré víry znamenají k újmě spotřebitele značnou nerovnováhu v právech a povinnostech stran.
 - § 1813: požadavek přiměřenosti

- Z principu poctivosti tak může vznikat povinnost k určitému aktivnímu jednání – např. upozornit na něco (informační povinnost).
- Př. dlužník se dozví, že nemůže splnit dluh (srov. § 2008)
- Př. Výjimka z pravidla, že mlčení zásadně neznamena souhlas
 - Spoluvlastník věci v přítomnosti ostatních spoluvlastníků jedná se zájemcem o koupi této věci. Ostatní spoluvlastníci přihlíží, avšak nic neřeknou. Poté co je kupní smlouva uzavřena však namítnou, že k prodeji je třeba též jejich souhlasu. V tomto případě však na základě principu poctivosti mají promluvit, neučiní-li tak, považuje se jejich mlčení za souhlas.
 - Koldín, H. VII.
- Význam pro výklad právního jednání:
 - Ten, kdo právně jedná musí vůči sobě nechat platit své právní jednání v té podobě, jak musel očekávat, že mu bude rozumět adresát

Ochrana dobré víry

- Pro odlišení od principu poctivosti se někdy hovoří o subjektivní dobré víře (pozor tyto pojmy se však používají i v jiném významu)
- Jde o ochranu jednání, které se děje v důvěře v to, že věci jsou takové, jaké se zdají být.
- § 7: domněnka existence dobré víry

- Př. Vydržení - § 1089 OZ
- NS rozlišoval pro OZ 1964 tzv. prostou dobrou víru a dobrou víru se zřetelem ke všem okolnostem (srov. § 130, § 459 OZ)
 - Pb.: musí být důvěry, že věci jsou takové, jaké se zdají být, legitimní? Tj. opřena o objektivní skutečnosti, okolnosti?
 - V zásadě musí být: důvěra spočívající na nedbalosti není hodna právní ochrany.
 - Odlišný požadavek OZ i jinak formuluje: srov. např. § 1095 věta druhá

I. ÚS 342/09

„V obecné rovině lze souhlasit s názorem zdůrazňujícím význam autonomie vůle v oblasti závazkových vztahů. Ústavní soud k tomu doplňuje, že respekt a ochranu autonomie vůle považoval ve své předchozí judikatuře dokonce **za zcela elementární podmínku fungování materiálního právního státu**, za původní "matrici" vztahu mezi jednotlivcem a veřejnou mocí ve smyslu "konstanty" vytčené před závorkou, "v níž se ocitají jednotlivá specifikovaná základní práva pozitivněprávně formulovaná v reakci na jejich masové porušování autoritativními či totalitními režimy. Potřeba formulace dílčích základních práv byla totiž vždy historicky podmíněna reakcí na masové porušování té které oblasti svobody jednotlivce, z níž vyvstalo konkrétní základní právo." Přesto však ochrana autonomie vůle **nemůže být absolutní** tam, kde existuje jiné základní právo jednotlivce nebo ústavní princip či jiný ústavně aprobovaný veřejný zájem, které jsou způsobilé autonomii vůle **proporcionálně omezit**.

Tímto druhým principem je **zásadní ochrana té osoby, která činila právní úkon s důvěrou v určitý, jí druhou stranou prezentovaný skutkový stav**. Ten, kdo vyvolal určité jednání, se nesmí ex post dovolávat vad jednotlivých úkonů, které sám způsobil. Uplatňování principu důvěry v úkony dalších osob při veškerém sociálním styku s nimi je základním předpokladem pro fungování komplexní společnosti (Luhmann, N.: *Vetruen. Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität*. Stuttgart 1989, str. 1). **Důvěru je třeba pokládat za elementární kategorii sociálního života**. Na jedné straně vyjadřuje vnitřní postoj odrážející eticky odůvodněné představy a očekávání jednotlivých členů společnosti, na straně druhé je výrazem principu právní jistoty, který představuje jednu z fází materiálně, tj. hodnotově, chápaného právního státu, jehož ústavně normativní výraz je obsažen v čl. 1 odst. 1 Ústavy. Naznačená konkretizace principu právního státu je oním principem, který působí na straně stěžovatelky a proti principu autonomie vůle, jehož se dovolávají obecné soudy. Je pak primárně úkolem obecných soudů najít praktickou konkordanci mezi oběma protikladně působícími principy tak, aby zůstalo zachováno maximum z obou, a aby výsledek byl slučitelný s obecnou představou spravedlnosti.“

Pacta sunt servanda

- § 3 odst. 1 písm. d): „daný slib zavazuje a smlouvy mají být splněny“

- daný slib zavazuje

Numerus clausus jednostranných právních jednání jako právního důvodu závazku

I jednostranný slib (mimo uvedený *numerus clausus*) vyvolává právní následky; např. jeho porušení může být důvodem nepoctivosti právního jednání; srov. slib darování (§ 2056) (např. prohlášení věřitele, že nebude vymáhat určitý dluh v určité dodatečné lhůtě)

- smlouvy mají být splněny

Směřuje ke vzniku nároku (práva na plnění)

Smlouva jako základní zavazovací důvod

Ochrana třetích osob

- Důsledek principu rovnosti subjektů soukromého práva
- Důsledek ochrany dobré víry (srov. např. § 2005 odst. 1)

Ochrana slabší strany

- Slabší strana:
 - **Slabší strana *in concreto***: takový subjekt, který z důvodu své závislosti, nezkušenosti, tísně, rozumové slabosti atd. nemůže plně realizovat svou autonomii vůle
Srov. např. § 433, § 1796, § 2898 adt.
 - **Slabší strana *in abstracto***: subjekt nacházející se v postavení, ve kterém typicky (nikoli nutně v konkrétním případě) je v postavení slabší strany
Např. spotřebitel, nájemce bytu, zaměstnanec
- § 3 odst. 2 písm. c): „nikdo nesmí pro nedostatek věku, rozumu nebo pro závislost svého postavení utrpět nedůvodnou újmu; nikdo však také nesmí bezdůvodně těžit z vlastní neschopnosti k újmě druhých“

§ 3 odst. 2

(2) Soukromé právo spočívá zejména na zásadách, že

a) každý má právo na ochranu svého života a zdraví, jakož i svobody, cti, důstojnosti a soukromí,

b) rodina, rodičovství a manželství požívají zvláštní zákonné ochrany,

c) nikdo nesmí pro nedostatek věku, rozumu nebo pro závislost svého postavení utrpět nedůvodnou újmu; nikdo však také nesmí bezdůvodně těžít z vlastní neschopnosti k újmě druhých,

d) daný slib zavazuje a smlouvy mají být splněny,

e) vlastnické právo je chráněno zákonem a jen zákon může stanovit, jak vlastnické právo vzniká a zaniká, a

f) nikomu nelze odepřít, co mu po právu náleží.

Děkuji za pozornost